

a: Skulpturen af Napoleon som den har et klart forlæg i Polykléts spyd-ørhold til magtdemonstration refererer til Porta-statue (se billede 195). I sin Napoleon en lang stav og i sin højre en ler symboliserer sejren. De bare fødder anhed er tegn på helte- eller gudestatus.

(3,45 m høj)



Filosofi



Filosofi kommer fra græsk: *filosofía* og betyder 'kærlighed til visdom'. Ordet filosofi bruges som regel som betegnelse for menneskets beskæftigelse med grundlæggende spørgsmål om blandt andet verdens indretning, eksistens, viden, værdier og fornuft. Grækerne opfandt filosofien, siger man. Men det betyder ikke, at grækerne var de første til at stille grundlæggende og eksistentielle spørgsmål. Også i mange andre oldtidskulturer, fx ægypterne og babylonerne, er sådanne spørgsmål naturligvis blevet rejst og forsøgt besvaret.

Og næsten samtidig med den græske filosofi blomstrede noget af den vigtigste filosofi i Indien og i Kina: Buddha levede omkring 500 f. Kr. og Konfucius omkring 550 f. Kr.

Når det alligevel er berettiget at give grækerne æren for at have 'opfundet' filosofien, er det, fordi grækerne filosoferede på en væsentlig anderledes måde end i andre kulturkredse, hvor filosofien ofte var tæt forbundet med religionen. Hos grækerne præsenterer filosofien eksistentielle spørgsmål og svar, som ofte er i direkte modstrid med religionen. Man har kaldt denne overgang fra en religiøs til en filosofisk verdensforklaring omkring 600 f. Kr.

Filosofi (φιλοσοφία):
(egentlig: kærlighed
til visdom) filosofi



117. Platons Akademi
Mosaik fra Pompeji
1. århundrede e. Kr.

Mýtos (μῦθος): ord,
beretning, myte

Lógos (λόγος): ord,
beretning, fornuft

for overgangen fra *mýtos* til *lógos*: Fra en verdensforklaring baseret på billedrige, mytologiske fortællinger om guder og helte til fornuftsbaseerede analyser af verdens indretning, baseret på iagttagelser.

Begreberne *mytos* og *logos* betyder i udgangspunktet begge 'ord' eller 'beretning' og kan begge omfatte verdensforklaringer. Både Homers og Hesiods eper præsenterer gennem deres mytologiske univers forklaringer på verdens skabelse, historiens gang og menneskets livsvilkår, men disse forklaringer er netop eksempler på *mytos*, dvs. en mytologisk, ikke-videnskabelig fortælling. Hos Hesiod kan man fx læse, hvordan Uranos (himlen) blev skabt af Gaia (jorden):

Først bragte Gaia til verden et væsen, der var hendes lige,
Uranos, stjernebestrøet, der helt skulle tildække hende,
skabt til at være et urokket bo for de salige guder.

(Hesiod *Theogonien* vv. 126–128)

Logos derimod er et yngre ord, som betegner en anden slags beretning end *mytos*. Netop en sådan slags beretning om verdens indretning, som de græske filosoffer omkring 600 f. Kr. begynder at etablere ved hjælp af deres fornuft. *Logos* kommer derfor også til at betyde fornuft og argumentation, og deraf har vi ordet 'logisk' – dvs. 'i overensstemmelse med *logos*'. Det er denne vigtige udvikling i grækernes verdensforklaring, der har dannet grundlag for al senere europæisk filosofi og videnskab og således har spillet en afgørende rolle for samfundsopfattelsen og -udviklingen – i Europa og i resten af verden.

FØRSOKRATIKERNE

Den græske filosofi opstod på Lilleasiens vestkyst – i antikken Jonien og i dag Tyrkiet – hvor der i løbet af arkaisk tid (ca. 700–480 f. Kr.) blev grundlagt mange græske kolonier. Det er vanskeligt at sige, hvorfor det netop var i de græske kolonier, at filosofien blomstrede op, men måske har kulturmødet mellem den oprindelige befolkning og de græske tilflyttere været særligt gunstigt for den filosofiske tanke. De græske bystater var forholdsvis overskuelige i areal og indbyggerantal og ganske anderledes indrettede end Perserriket, som grækerne stiftede bekendtskab med i Lilleasien. Perserne var ledet af en enevældig konge med guddommelig status, mens borgerne i mange græske bystater deltog aktivt i byens ledelse. De frie grækernes møde med de fremmede, der bekendte sig til en helt anden verdens- og samfundsorden, må have været et godt udgangspunkt for at overveje, hvordan verden var indrettet.

De første græske filosoffer kaldes ofte naturfilosofferne, fordi de ud fra iagttagelser af naturen opstillede nye verdensforklaringer, der gjorde op med

er muligt for alle på samme vis. Og i alt dette har ingen af os en særstilling, som barbar eller hellener. Vi ånder jo alle ud i luften gennem mund og næse, og vi spiser alle med vore hænder.

(Antifon-fragment)

SOKRATES

Filosoffen Sokrates (ca. 470–399 f. Kr.) levede i Athen samtidig med mange af sofisternes. Sokrates var en almindelig athensk borger, men blev på grund af sin store indflydelse på samtidens intellektuelle et omdrejningspunkt for hele den antikke filosofi. Sokrates skrev ikke noget selv, så hvad vi ved om Sokrates og hans filosofi, ved vi fra andre filosoffer og forfattere, blandt andre komediedigteren Aristofanes, historikeren Xenofon og filosofen Platon. Sokrates' filosofiske hovedinteresse var ligesom sofisternes menneskelige og samfundsmæssige forhold. Den langt senere romerske taler og politiker Cicero skrev om filosofen Sokrates:

Sokrates kaldte imidlertid som den første filosofien ned fra himlen, placerede den i byerne, indførte den i hjemmene og tvang den til at undersøge livet og vanerne og godt og ondt.

(Cicero *Samtaler i Tusculum* 5. bog, kap. 10)

Sokrates' tilgang til filosofien var imidlertid en ganske anden end sofisternes. Sokrates holdt på, at han – i modsætning til sofisternes – ikke underviste nogen, men at han gennem samtaler søgte at få sine samtalepartnere til at nå til en filosofisk erkendelse. Sokrates kaldte selv denne filosofiske samtaleteknik, hvor især han stillede spørgsmålene, for en *maieutiké tékne* (jordemoderkunst eller maieutik). Sokrates' jordemoderkunst tog udgangspunkt i Sokrates' kendte udsagn *hén oída, oudén oída* (jeg ved én ting: at jeg intet ved). Sokrates så således udelukkende på sine mange samtaler som en slags filosofisk fødselshjælp, der skulle hjælpe hans samtalepartnere til selv at barsle med en filosofisk erkendelse. De mange beretninger om Sokrates i den antikke litteratur viser, at Sokra-

Maieutik (μαευτική τέχνη): jordemoderkunst, maieutik

124. Sokrates i samtale med den unge og smukke Alkibiades
C. W. Eckersberg
1813–1816



har ingen af os en særstil-
e ud i luften gennem mund

(Antifon-fragment)

Athen samtidig med mange
k borger, men blev på grund
lle et omdrejningspunkt for
og selv, så hvad vi ved om
ffer og forfattere, blandt an-
Zenofon og filosofen Platon.
m sofisternes menneskelige
e romerske taler og politiker

imidlertid som den første fi-
himlen, placerede den i byer-
i hjemmene og tvang den til
et og vanerne og godt og ondt.

mtaler i *Tusculum* 5. bog, kap. 10)

g til filosofien var imidlertid
en end sofisternes. Sokrates
– i modsætning til sofisterne
te nogen, men at han gennem
at få sine samtalepartnere til
osofisk erkendelse. Sokrates
ne filosofiske samtaleteknik,
i stillede spørgsmålene, for
tékne (jordemoderkunst eller
rates' jordemoderkunst tog
i Sokrates' kendte udsagn *hén*
da (jeg ved én ting: at jeg in-
tes så således udelukkende på
mtaler som en slags filosofisk
der skulle hjælpe hans samtale-
selv at barsle med en filosofisk
e mange beretninger om So-
ttikke litteratur viser, at Sokra-



tes må have gjort et dybt indtryk på både sin samtid og eftertid som en stor og markant personlighed, der tiltrak mange – især unge – mænd af den type, der også fulgte sofisternes undervisning. Men samtalepartnernes indtryk af Sokrates var ikke kun positivt. Sokrates beskriver fx sig selv som et generende insekt, en hestebremse, der irriterer og tarrer folk med sine vedholdende og til tider ufine spørgsmål om komplicerede begreber og problemstillinger. Og Sokrates endte da også sit liv med at blive dømt til døden efter en anklage om at indføre nye guddomme og at fordærve ungdommen i Athen. Filosofen Platon og historikeren Xenofon er vores hovedkilder til denne retssag, og de var begge dybe beundrere af Sokrates. Platon var så dyb en beundrer, at Sokrates blev den absolutte hovedperson i hans forfatterskab.

Komediedigteren Aristofanes giver et andet billede af Sokrates i komedien *Skyerne* end Platon og Xenofon. I Aristofanes' udformning fremstilles Sokrates nemlig snarere som en verdensfjern og hovmodig naturfilosof og sofist, der med sin retorik og logik kan vende op og ned på alle argumenter – til gavn for bonden Strepsiades der har brug for hjælp til at tale sig ud af sin gæld. Projektet mislykkes, for Strepsiades' forkælede søn, Feidippides, der er årsagen til hele gælden, vender Sokrates' argumentationsteknik mod sin far selv og argumenterer for, at han, Feidippides, gerne må banke sin far. Sokrates' skole *Frontisterion* (tænketanken) brændes til slut ned til grunden af Strepsiades. Det er tankevækkende, at Aristofanes, som tydeligvis ikke har hørt til kredsen omkring Sokrates, slet og ret fremstiller So-

125. Sokrates skal
at drikke skarntyde
saften, omgivet
sine nærmest
Jacques-Louis Davi
178

126. Filosoffen
Sokrates
Marmorbuste
Ca. 380–360 f. Kr





127. Sokrates hænger i en kurv og studerer himmellegemer, mens Strepsiades og hans søn Feidippides diskuterer. Illustration af scene fra Aristofanes' komedie *Skyerne*. Illustration fra værk af Joannes Sambucus 1564

PLATON

Platon (427–347 f. Kr.) var ud af en fornem og aristokratisk indstillet familie i Athen og hørte til kredsen omkring Sokrates. Platon var endnu kun en ung mand, da Sokrates blev henrettet af athenerne i 399 f. Kr., og anklagen mod og dødsdommen over Sokrates gjorde et uudsletteligt indtryk på ham. Platon grundlagde en del år efter Sokrates' død Akademiet i Athen – navngivet efter Akademos-lunden, hvor det lå. I Akademiet studerede Platon sammen med sine elever så forskellige emner som fx: matematik, astronomi, logik, erkendelsesteori, statsteori, retorik og etik. Platon foretog desuden flere rejser til Syrakus på Sicilien, hvor han blandt andet fungerede som mentor for bystatens tyran Dionysios den 2.

Platon skrev en lang række filosofiske dialoger, hvoraf vi formentlig har alle overleveret. Dialogerne er tydeligvis skrevet med henblik på offentliggørelse, idet dialogformen er velegnet til at præsentere filosofiske emner for et bredere publikum. Sokrates er som nævnt ovenfor hovedperson i næsten alle dialogerne og spiller rollen som udspørgeren, der gennem sine utrættelige spørgsmål fører sine samtalepartnere gennem en lang række filosofiske problemstillinger. Eftersom Sokrates spiller en stor og gennemgående rolle i Platons dialoger, men ikke selv har skrevet noget, er det vanskeligt at afgøre, i hvor høj grad Platons Sokrates er identisk med den historiske Sokrates. Komediedigteren Aristofanes' meget kritiske fremstilling af Sokrates sammenholdt med historikeren Xenofons fremstilling af Sokrates som en snusfornuftig vejleder af unge mennesker i livets store spørgsmål viser, hvor vidt forskelligt Sokrates' samtid har opfattet ham.

krates som en sofist, der påtager sig at undervise i skruppelløs retorik og argumentationsteknik – hvad han jo ellers selv gjorde meget ud af at pointere, at han *ikke* var og *ikke* gjorde. Men dermed får vi formentlig også en del af forklaringen på, hvorfor athenerne til sidst lod Sokrates henrette. For noget tyder på, at Sokrates i almindelighed blev opfattet som sofist, og at han derfor også, som den markante personlighed han var, kom til at bære en del af skylden for den moralske og politiske krise, i hvilken bystaten Athen befandt sig under og efter den peloponnesiske krig (431–404 f. Kr.)

en sofist, der påtager sig
i skruppelløs retorik og
onsteknik – hvad han jo
orde meget ud af at poin-
ikke var og ikke gjorde.
d får vi formentlig også
orklaringen på, hvorfor
il sidst lod Sokrates hen-
øget tyder på, at Sokrates
hed blev opfattet som so-
an derfor også, som den
ersonlighed han var, kom
en del af skylden for den
g politiske krise, i hvilken
then befandt sig under og
peloponnesiske krig (431–

stokratisk indstillet familie
aton var endnu kun en ung
399 f. Kr., og anklagen mod
eligt indtryk på ham. Platon
iet i Athen – navngivet efter
lerede Platon sammen med
ik, astronomi, logik, erken-
etog desuden flere rejser til
erede som mentor for bysta-

ger, hvoraf vi formentlig har
et med henblik på offentlig-
sentere filosofiske emner for
enfor hovedperson i næsten
ren, der gennem sine utræt-
ennem en lang række filoso-
ler en stor og gennemgående
et noget, er det vanskeligt at
ntisk med den historiske So-
itiske fremstilling af Sokrates
mstilling af Sokrates som en
ts store spørgsmål viser, hvor
am.

I Platons udgave af Sokrates' forsvarstale, også kaldet *Apologien*, giver Sokrates en fremstilling af sit liv og virke, som ofte er blevet opfattet som et Sokrates-billede, der ligger tæt på den historiske Sokrates. Sokrates præsenterer her sin selvforståelse og arbejdsmetode og forsøger på den baggrund at afvise anklagerne mod sig. I *Apologien* understreger Sokrates, at han ikke kan betegnes som sofist, der jo betyder 'vismand'. For Sokrates er netop ikke vis, hævder han. Det skulle da lige være, at han som den eneste ved, at han intet ved. Selv i denne forsvarstale, som man jo ellers på grund af de hårde anklager skulle tro, at Sokrates tog meget alvorligt, fornemmer man således tydeligt et andet træk ved Sokrates, der også gør sig gældende i hans mange samtaler med folk: ironien. Sokrates' samtalepartnere – eller Platons læsere – har ofte svært ved at finde ud af, hvordan Sokrates selv stiller sig i forhold til det emne, der diskuteres, og om han egentlig ved mere om emnet, end han giver indtryk af. Ironi består jo blandt andet i at antyde, at man mener noget andet, end det man siger.

I *Apologien* anes også Sokrates' etiske grundprincip, nemlig at der er en sammenhæng mellem intellekt og vilje. Den gode mand, der har erkendt, hvad det gode er, vil aldrig handle uret, eller sågar lide nogen uret. Det vil hans erkendelse af det gode simpelthen forhindre ham i. 'Dyd er viden', lyder Sokrates' korte, filosofiske formel. En del af vanskelighederne ved at forstå denne formel består i, at 'dyd' er en dårlig oversættelse af det græske ord *areté*, der er et stærkt konkurrencebetonet ord og egentlig betyder 'bedsthed'. *Areté*, dvs. det at være den bedste, var et ideal allerede for Homers helte som Achilleus og Odysseus – dengang på områder som fx krig, rigdom og veltalenhed. I 400-tallet er begrebet *areté* langsomt blevet omdefineret til en knap så aristokratisk betydning, nemlig det at være den bedste og mest aktive og samfundsnyttige borger i bystaten, og Sokrates bruger begrebet om det at være det bedste menneske i moralsk henseende, og som derfor altid vil handle retfærdigt. En sådan moralsk *areté* opnås gennem filosofisk erkendelse og viden om, hvad det gode og retfærdige er. Og det er netop dét, der er Sokrates' formål med at udøve sin jordemoderkunst: At få sine samtalepartnere til at nå til en filosofisk erkendelse.

På samme måde, som man ofte har diskuteret, hvorvidt Platons fremstilling af Sokrates svarer til den historiske Sokrates, har kronologien i Platons forfatterskab ofte været til diskussion. Dvs., man har diskuteret, hvilke dialoger er ældst og hvilke er yngst, og om der er nogen tydelig udvikling i Platons forfatterskab. Interessen for dette spørgsmål hænger især sammen med, at dialogernes indhold er vidt forskellige. Ikke bare hvad angår de filosofiske problemstillinger, der diskuteres, men også måden hvorpå der diskuteres.



128. Filosofen Platon
Marmorbuste
Ca. 350 f. Kr.

Areté (ἀρετή): bedsthed,
dyd, *areté*